

Ziya Gökalp'in Çalışmalarında Kültür ve Medeniyet Ayrımı

Distinction of Culture and Civilization in Ziya Gökalp's Works

Ergün TUR¹

Özet

Ziya Gökalp II. Meşrutiyetin ilanından sonra siyasal devrimin, Batı karşısında Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yeterli olmayacağını, toplumsal bünyede yenilikler yapmak gerektiğine olan inancı doğrultusunda teoriler geliştirdi. İslam dini ve Türk kültürünü koruyarak çağdaş bir toplumu yaratmaya çalıştı. Milliyetçilik anlayışını kültür üzerine temellendirdiği için, kültür kavramına büyük önem verdi. Batıdan alınacak yeniliklerin sınırlarını belirlemeye çalıştı. Toplumsal olguları kültür ve medeniyet kavramları dâhilinde belirlemeye çalıştı. Kültür ve medeniyet ayrımıyla: Batıdan alınacak teknik ve bilimsel bilgilerin Türk kültürüne ve dinine uyumlu bir şekilde aktarılmasının teorisini oluşturdu.

Anahtar Sözcükler: Gökalp, Medeniyet, Kültür, Halk

Abstract

After the declaration of second constitutionalism, Ziya Gökalp developed theories upon with his belief that the political revolution would not be enough to save the Ottoman Empire against the West, and that innovations should be made in the social structure. He attempted to create a modern society by preserving Islamic religion and Turkish culture. He attached great importance to the concept of culture due to his understanding of nationalism on culture. He tried out to determine the boundaries of the innovations would be taken from the West. He also tried to decide which social phenomena belonged to culture and which ones were covered by civilization. He constituted the theory that transferring compatible technical and scientific information from the West to Turkish culture and religion in compatible way with the segregation of culture and civilization.

Keywords: Gökalp, Civilization, Culture, Community

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta: erguntur83@gmail.com

GİRİŞ

Ziya Gökalp, Türk düşünce hayatının en önemli simalarındandır. Günümüzde devam etmekte olan kültür medeniyet tartışmalarının ilk yetkin örneklerini yazılarında ele almıştır. Osmanlı Devleti, Batılı Devletler ile karşılaşp yenilgiler almaya başlayınca dönemin devlet adamları ilkin askeri anlamda birtakım yenilikler yapmaya başladılar. Zamanla askeri yeniliklerin Batı karşısında yeterli olmadığının görölmeye başlaması üzerine devlet yapısında ve toplumsal bünyede birtakım yenilikler yapılmaya başlandı.

Tanzimat fermanı ve Islahat fermanı ile devlet yapısı yeniden düzenlenmeye başlandı. Toplumsal yapıda batılı anlamda yenilikler yapıldı. Osmanlı millet sisteminde değişiklikler yapıldı. Gayrimüslimlere temel haklar tanındı. Fakat yapılan değişikliklerden gayrimüslimler memnun kalmadığı gibi Müslümanlardan da tepkiler gelmeye başladı.

Batıda öğrenim gören Osmanlı aydınları yapılan yenilikleri yeterli bulmadılar. Genç Osmanlılar olarak örgütlenen bu aydınlar parlamentarizmi savunmaya başladılar. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra V. Murat tahta çıkarıldı. Fakat V. Murat'ın akıl sağlığı el vermeyince tahtan indirilerek yerine II. Abdülhamit tahta çıkarıldı. II. Abdülhamit söz verdiği gibi meşrutiyeti ilan etti. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında çıkan savaşı bahane eden II. Abdülhamit meclisi kapattı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin uzun süren muhalefeti sonucu, II. Meşrutiyetin 1098 yılında ilanına kadar meclisi kapalı kaldı.

II. Abdülhamit 33 yıl süren İstibdat döneminde, siyasal alanda baskıcı bir rejim kursa da toplumsal ve teknik yenilikleri sürdürdü. Basında yoğun bir sansür uygulamakla birlikte, Batı tarzı eğitim kurumları açtı, bu eğitim kurumlarının, imparatorluğun her tarafında yaygınlaşmasına çalıştı. II. Abdülhamit döneminde açılan eğitim kurumlarından mezun olan asker ve sivil bürokratlar, yeraltından örgütlenen, İttihat ve Terakki Cemiyetini kurarak, Sultan II. Abdülhamit'e, II. Meşrutiyeti ilan ettirdiler. 31 Mart Vakasından sonra II. Abdülhamit tahtan indirildi. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı toplumunda düşünce hareketleri oluşturulan özgürlük ortamında yaygınlaştı (Berkes 2002; Levis 2009; Zürcher 2006).

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük fikir akımları Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için birtakım çareler önermeye başladılar. İttihat Terakki Cemiyeti konjektür gereği bu fikir akımların her birisine değişik önemlerde destek verdi. Ziya Gökalp,

yazı hayatının ilk dönemlerinde Osmanlıcılık fikrini savunsa da Balkan Savaşlarından sonra Türkçülük fikrini savunmaya başladı. Türkçülük fikrinin baş savunucusu haline gelen Gökalp İttihat Terki Cemiyetinin ideoloğu rolünü üstlendi.

Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak teziyle II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan fikir hareketlerinden Osmanlıcılığı dışlayarak İslam dinine bağlı Türk kültürü temeli üzerine batı medeniyetini uyumlulaştırarak bir millet oluşturmak için mücadele vermeye başladı.

Gökalp oluşturmaya çalıştığı milliyetçiliği, ırk temelli değil, kültürel ortaklık üzerine kurguladı. Bu bağlamda kültür ve medeniyet ayırımına giderek Türk milletinin batılılaşma yolunda kendi benliğini koruyarak toplumsal çatışmaları asgari seviyeye indirerek, toplumsal dayanışmayı, halk kültürünü temele alarak sağlamaya çalıştı. Batılılaşma esnasında yapılacak toplumsal yeniliklerin Türk toplumunun bünyesine uygun bir şekilde gelişmesi için kültür ve medeniyet kavramlarını yazı hayatı boyunca işlemeye devam etti (Baltacıoğlu 1966; Heyd 2010; Kaçmazoğlu 2015; Osmanağaoğlu 2008; Parla 2005).

ZİYA GÖKALP’TE KÜLTÜR MEDENİYET AYRIMI

Gökalp ilk dönem yazılarında II. Meşrutiyetin ilanından sonra Yeni Osmanlıların yeni bir medeniyet kurma sürecine girdiklerini düşünmektedir. (Gökalp, 1976:64) Ona göre Yeni Osmanlılar Doğunun maneviyatı il Batının maddiyatını birleştirerek yeni bir medeniyet ortaya koyacaklardır (Özyurt, 2015, s. 237) Gerçek medeniyet, Yeni Osmanlılar tarafından oluşturulacak, Yeni Türk medeniyeti olacaktır. Avrupa medeniyeti bu yeni medeniyete gıpta ile bakacaktır. Avrupa medeniyeti zaten çürük temeller üzerine kurulmuştur. Bu yüzden yıkılmaya mahkûmdur (Özyurt, 2015, s. 239). Bu dönem yazılarında henüz medeniyet hars ayırımına gitmemiştir. Toplumun üst tabakası ile alt tabaksının farklı medeniyetlere sahip olduğunu belirtir. Ona göre seçkinlerin medeniyeti ve halk medeniyet vardır. Seçkinlerin medeniyeti milli olmaktan uzak yapay bir medeniyettir. Halk medeniyeti millidir. Yapay değil doğal gelişim göstermiştir (Gökalp, 1981, s. 5). Halk medeniyetini yazılı olmayan, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan medeniyettir. Diğer kavimler arasında resmi medeniyet ile halk medeniyeti arasında fark çok fazla değilken Türklerde bu fark fazladır (Tak, 2015, s. 267). Cevat Özyurt’a göre Gökalp, “*Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler* “ makalesinden sonra yaklaşık

iki yıl boyunca hiçbir düşünce yazısı yayınlamamıştır. Bu iki yıllık süre içerisinde Gökalp, bir muhasebe döneminden geçerek düşüncelerini yeniden gözden geçirmiştir. Bu muhasebe döneminden sonra “*Osmanlı Milleti*” ve “*Osmanlı Medeniyeti*” kurmamanın olanaksızlığını görerek, Balkan Savaşların yarattığı yeni konjonktürde Türkçülüğe yönelerek, yeni bir kimlik oluşumu için Türk kültürünü koruyarak Batılılaşmaya karar kıldığı gözlenmektedir. Yaklaşık iki yıl ara verdiği düşünce yazılarına “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” yazı dizisini yayınlamaya başlamıştır. Bu yazı dizisinde hars-medeniyet ayırımına gitmiştir (Özyurt, 2015, s. 240).

Gökalp’e göre sosyolojide araştırmacıların birbirinden farklı neticeler ortaya koymaları; bir kısmının toplumsal hayatı harsta, diğerlerininse medeniyete aramalarıdır. Gökalp’e göre Jean-Gabriel De Tarde, sosyal olaylar, bireylerin birbirlerini taklit etmeleri sonucu meydana gelir. Emile Durkheim, ise sosyal olaylar kendiliğinden bir varlığa sahiptirler ve bireyler bu sosyal olayları taklit ederler. Gökalp, Tarde’nin toplumsal olayları medeniyette, Durkheim’in ise harsta ortaya koymuştur (Gökalp, 2016, s. 30).

Gökalp: İtikatlar, ahlaki vazifeler, estetik biçimler, genel ülküler, harsa aittirler. İlmi usuller, sağlık, bayındırlık ve ekonomik kaideler, matematik, zirai ve ticari ilkeler medeniyette aittir olarak tanımlar (Gökalp, 2016, s. 30). Kültür meseleleri bireye yapı ile ilgili kavramları vicdan yoluyla, medeniyet akıl yolu ile öğretir (Gökalp, 2016, s. 31). Kültürel daire içerisindeki bireyler toplumsal ülküleri, uyulması gereken vicdani kaideler olarak alırlar. Medeniyet dairesi içerisindeki bireyler sosyal aklın doğrultusunda hareket ederler (Gökalp, 2016, s. 32).

Gökalp’te harsla medeniyet arasında ortak noktalar olduğu gibi ayrılıklarda vardır. Hars milli, medeniyet uluslararasıdır. Medeniyet, aynı medeniyet havzasına ait birçok ulusun ortak yaşam biçimidir. Avrupa Ulusları arasında ortak bir Batı Medeniyeti olmasına rağmen her hars bağımsız olarak yerini alır. Hars ile medeniyet arasında ortak olan özellik ise her ikisinin de toplumsal olmasıdır. Toplumsal olayları kapsamaları bakımında her ikisi de ortaktır (Gökalp, 2017a, s. 46). Tek bir milletin sosyal hayatlarının bütününe kültür, aynı medeniyet dairesinin de bulunan milletlerin sosyal hayatlarının bütününe medeniyet olarak kavramsallaştırır. (Osmanağaoğlu, 2008, s. 48) “*Hars doğma, medeniyet yapmadır. Hars değer yargılarından meydana gelir: Din, dil, sanat gibi. Medeniyet gerçek yargılardan meydana gelir: Bilgi, bilim, felsefe, usul gibi.*” (Baltacıoğlu, 1966, s. 146).

Bir medeniyetin bilimsel yöntemleri, teknolojisi, iktisadi ürünleri taklit ve değişim yoluyla bir halktan diğerlerine geçer. Böylece medeniyet zümresi meydana gelir. Bu medeniyet zümresi ilkin mahalli bir alanda meydana gelir. Sonra diğer bölgelere yayılır, en nihayetinde bütün insanlığa yayılır (Gökalp, 2016, s. 33). Harsla medeniyet arasında doğal olmayan hastalıklı bir gelişim meydana gelebilir. Bunun engellenmesi için kültür ve medeniyet alanlarını belirlemek ve ayırdında olarak her ikisinin gelişimini bilinçli bir şekilde ortaya koymak gerekir.

Gökalp'te, Türkçülük, İslamcılık ve çağdaşlaşma birbirleri ile çelişen idealler değildirler. Her biri farklı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermektedir. Çağdaşlaşma, Türk toplumunun, Batının teknolojik, sanayi ve bilimsel yöntemlerini kabul ettirmesidir. Batılılaşma; Batının ahlaki değerlerini ve hayat tarzını almak değildir. Çağdaşlaşma kültürel ve toplumsal değerlerimizi koruyarak, güçlü bir toplum inşa etmektir (Parla, 2005, s. 67). Gökalp, Osmanlıcılık politikasının çökmesinden sonra Türkçülük akımının en güçlü rakibi olan İslamcılık akımının da benimsediği “batının bilim ve teknolojisini alalım kültürünü almayalım” teorisini de karşılıyor. Böylece İslamcılıkla çatışma değil, uyuşma zemini aramış ve gelecek itirazları gidermeye çalışmıştır.

Gökalp, Batı medeniyetinin bugün aldığı hali tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya koyuyor. İlkçağlardan itibaren birbirine yakın olan halkalar arasında ticari, fikri münasebetler olagelmıştır. Akdeniz havzasında da çeşitli halklar arasında ticari, fikri diplomatik münasebetler olagelmıştır. Bu münasebetler sonucunda Akdeniz havzasında medeniyet teşekkül etti. Bu medeniyeti Mısırlılar, Sümerler ve İranlılar geliştirdiler. Akdeniz medeniyeti Yunanlılar üzerinden Roma'ya geçti. Roma'nın doğu ve batı olarak bölünmesi sonrasında, Akdeniz medeniyeti de doğu ve batı medeniyeti olarak ikiye ayrıldı. Zamanla umut burnunun keşfi, tren yolu ve telgrafın keşfi ile birlikte dünya çapında iletişim ve ulaşım ağı kurulunca dünyadaki bütün halklar arasında kültürel alışveriş başladı. Batı medeniyeti bilimsel yöntemlere dayalı, laik bir hal aldığından, diğer toplumlar da bu medeniyet içerisinde, kendi dinlerini ve kültürlerini koruyarak yer aldılar (Gökalp, 2016, s. 38).

Hisler, değerler, idealler, amaçlar, hukuk, gelenekler, töreler, güzel sanatlar, ahlak, edebiyat, din ve dil kültürü oluştururlar. Kültürel değerler toplumun bilinçaltından gelişen doğal, sade olan orijinal değerleri ifade ederler. Bir milletin kültürü ne kadar zenginse, toplumsal dayanışma o kadar sağlam olur (Kaçmazoğlu, 2015, s. 139). “*Dolayısıyla Kültür,*

uygarlığın ahlaki ve estetik boyutları, bilim ve teknoloji ise bilişsel ve maddi boyutlardır.”
(Parla, 2005, s. 68).

Akıl, bilim, teknoloji ve yöntemler medeniyeti oluştururlar. Medeniyet uluslararasıdır. Batı toplumlarının ortak medeniyeti batı medeniyetidir. Batı medeniyeti içerisinde birbirinden farklı halkaların kültürleri vardır. Aynı medeniyet içerisinde batı dışı toplumlar da vardır. Halklara ait özel nitelikler oluşturan kültür aynı medeniyete sahip olan diğer halkların ortak medeniyete girmelerine engel değildir (Kaçmazoğlu, 2015, s. 140). Gökalp'e göre batı medeniyetine girmemize kültürümüz engel değildir. Kültürel değerlerimizi koruyup geliştirerek batı medeniyetine girebiliriz. Batılı toplumlardan farklı dine mensup Yahudiler ve Japonlar bugün batı medeniyetinin birer parçasıdır.

Gökalp'e göre hars konusundaki yanlış anlaşılmanın nedenini Fransızca kültür kavramının yanlış tercüme edilmesidir. Fransızca 'da kültür kavramı iki ayrı anlama gelmektedir. Gökalp bunu hars ve tezhip kavramları ile iki farklı şekilde karşılıyor. Tezhip yüksek kültürü, seçkinlerin akıl ve terbiye yoluyla edindikleri kültürel değerleri, hars ise halk kültürünü meydana getirir. Harsı demokratik, tezhibi aristokratik olarak tanımlıyor. Hars milli, tezhip uluslararasıdır (Osmanağaoğlu, 2008, s. 42). Gökalp milli kültürün tezhip yoluyla geliştirilip olgunlaştırılması gerektiğini söyler. Diğer milletlerin kültürel değerlerinden zevk alan kişilerce milli kültürü geliştirmelerini savunur (Osmanağaoğlu, 2008, s. 43).

Uriel Heyd, kültür ve medeniyet teorisini Gökalp'ın Fransız sosyologları yolu ile Alman sosyolojisinden esinlenerek oluşturduğunu düşünüyor. Ona göre Gökalp, Ferdinand Tönnies'in "Cemaat ve Cemiyet" adlı eserinden almıştır. Gökalp yazılarından Tönnies'ten doğrudan bahsetmemekle birlikte, Fransız sosyologları yoluyla haberdar olması muhtemeldir. Tönnies kültürü organik toplumun duygusal karakterini yansıtan bir simge olarak niteliyor. Kültür topluluğun üyelerinin doğal iradesine dayanır. Buna karşılık medeniyet yapay toplumu zekânın ürünü olarak meydan getirir. Gökalp'in, kültür ve medeniyet ayrımını dolaylı olarak Tönnies'ten esinlenerek yapmış olması ihtimal dâhilindedir (Heyd, 2010, s. 79).

Ziya Gökalp'e göre ilk cemiyetler birbirleri ile karışmamaya özen gösterirlerdi. Her cemiyet dinini kendine mahsus sayar, itikatlarını gizler ve başkalarını bu dine kabul etmezlerdi. İlk cemiyetlerde kültür dinden ibaretti. Bu cemiyelerde kültürel alışveriş olamazdı. İlk dönem cemiyetlerinde medeniyet yalnız sihirden ibaretti. Sihir din gibi algılanmazdı. Din cemiyette mahsusken, sihir cemiyetler arasında ortaktı. Sihirbaza başka

cemiyetlerden kişiler de müracaat edip sihir yaptırabilirlerdi. Bu devrede dinler milli olduğu halde, sihir uluslararasıydı. Din menfaatsiz, sihir çıkara dayalıydı. Bu nedenden dolayı kültüre dair unsurlar dinden neşet etmiş, medeniyeti meydana getiren unsurlar sihirden neşet etmişlerdir. Ahlak, hukuk, sanatlar, metafizik dinden doğmuştur. Nücum, simya sihirden meydana gelmiştir. Maddi ilimler sihirden, manevi ilimler dinden doğmuştur (Gökalp, 2018a, s. 465).

Ziya Gökalp'e göre ilk cemiyetler birbirleri ile karışmamaya özen gösterirlerdi. Her cemiyet dinini kendine mahsus sayar, itikatlarını gizler ve başkalarını bu dine kabul etmezlerdi. İlk cemiyetlerde kültür dinden ibaretti. Bu cemiyelerde kültürel alışveriş olamazdı. İlk dönem cemiyetlerinde medeniyet yalnız sihirden ibaretti. Sihir din gibi algılanmazdı. Din cemiyette mahsusken, sihir cemiyetler arasında ortaktı. Sihirbaza başka cemiyetlerden kişilerde müracaat edip sihir yaptırabilirlerdi. Bu devrede dinler milli olduğu halde, sihir uluslararasıydı. Din menfaatsiz, sihir çıkara dayalıydı. Bu nedenden dolayı kültüre dair unsurlar dinden neşet etmiş, medeniyeti meydana getiren unsurlar sihirden neşet etmişlerdir. Ahlak, hukuk, sanatlar, metafizik dinden doğmuştur. Nücum, simya sihirden meydana gelmiştir. Maddi ilimler sihirden, manevi ilimler dinden doğmuştur (Gökalp, 2018a, s. 465).

İlk cemiyetlerde din ve sihir görünüşte birbirine benzerdi. Çünkü her ikisi de mukaddes ve gizil güçlerin yardımı ile yapılırdı. Bu benzerlik zamanın mistik zihniyetinden kaynaklanıyordu. Dönemin zihniyeti olguları sırlarla açıklıyordu, olguların tabii münasebetleri akla dahi gelmiyordu. Bunun dışında, dini ayinlerle sihri ayinler birbirinden kati kurallarla ayrılırdı. Söz gelimi dini ayinler sağ elle icra edilirse, sihri ayinler sol elle icra edilir. Dini ayinlerde herhangi bir yöne yönelirse, sihri ayinlerde tam tersi yöne yönelirlerdi. Dini ayinler ve sihri ayinler birbirinin zıddı zamanlarda ve ayrı mekânlarda icra edilirdi. Dini ayinleri erkekler, sihri ayinleri kadınlar yönetirdi (Gökalp, 2018a, s. 466).

İlk cemiyetlerde kolektif dayanışmayı din sağlardı. Kolektif dayanışmayı sağlayan toplumsal kurumların bütünü dinden neşet ediyordu. Sihri ayinler ise kolektif dayanışmayı meydan getirmezlerdi. Sihri ayinler bireyci ve menfaatçi oldukları için toplumsal dayanışmayı zayıflatırlardı. Bundan dolayı toplumlar sihre daima kötü gözle bakmış, ancak dinsel mekân ve dinsel zamanların dışında bunlara tahammül göstermişlerdir (Gökalp, 2018a, s. 466).

İlk cemiyetlerde kültür daha kuvvetli, medeniyet daha zayıftır. Gökalp cemiyetleri aşiretler, Medine dediği şehir devletleri ve kavmi devlet olarak üçe tasnif ediyor. Toplumlari tarihsel gelişimleri itibarı ile evrimci bir sürece tabi tutuyor. Gökalp'e göre toplumlar evirildikçe, kültürleri de derinleşip yükselirler. Toplum kavmi devlet dediği aşamaya geçince kültürleri de tek otoritenin sağladığı imkânlardan dolayı gelişir. Aynı kavmin bütün şubeleri aynı dinin ve aynı devletin otoritesi altında birleşip gelişirler. İran, Çin, Asur, Mısır gibi devletler kavmi devletlerini kurunca, kültürleri de gelişmiştir. Bu verdiği örneklere Eski Yunan ve Hint şehir devletleri aykırı gibi dursalar da, Gökalp'e göre bunların tek devlet olarak teşekkül etmemiş olmaları kültürel gelişmelerine engel olmamıştır. Bizzatihi ayrı şehirlerde kültürel oluşumlar meydana geldiği için kültürleri daha da gelişmiştir (Gökalp, 2018a, s. 467).

Gökalp'e göre kültürün teşekkülü medeniyeti de beraberinde getirir. Kavmi kültürlerin meydana gelmesi, kavmi meydana getiren zümrelerin birleşmesi ile olur. Zümrelerin birleşmesi esnasında medeni teatilerde karşılıklı alınıp verilir. Kültür, kavmin birleşmesinde farklı zümrelerin farklı olan kültürlerini birleştirdiği gibi, fen ve tekniklerini de birleştirir (Gökalp, 2018a, s. 467). Kavmi devlet teşekkül edince kavmi meydan getiren farklı zümrelerden başka esirler, tabi kavimler ve komşu kavimlerle de münasebette bulunması sonucu medeniyet alışverişinde bulunurlar (Gökalp, 2018a, s. 468).

Kültürel gelişme dini itikatların yazılmasını, din ve devlet işlerinin esaslarının belirlenmesini beraberinde getirir. Kültürel gelişme mühendislik, marangozluk, demircilik, mimari gibi mesleklerin gelişmesinde de beraberinde getirir. Din ve devlet işlerini tespit etmek için başvurulan yazı teknik ve mesleki işlerinde kayıt altına alınıp gelişmelerine yarar. Kültürel gelişme beraberinde medeni gelişmeyi de getirir (Gökalp, 2018a, s. 468).

Gökalp'e göre eski cemiyetlerde medeniyetin fazla gelişmesi, kültürün gerileyip dağılmasına neden olmuştur (Gökalp, 2018a, s. 468). Medeniyet seviyesi düşük, fakat kültürel seviyeleri yüksek olan toplumlar, medeniyet seviyeleri yüksek olmasına rağmen, kültürel olarak zayıflamaya başlamış toplumlara karşı zafer elde ederler. Bu tespitini kanıtlamak üzere tarihten örnekler verir. Gökalp'e göre medeniyetçe pek yüksek bir seviyede bulunan Mısırlılar, medeniyetçe aşağı fakat kültürel olarak yüksek bir seviyede bulunan Eski Yunanlara ve İranlılara yenilmişlerdir. Yunanlılar da medeniyetçe yükselmeye başladıklarında kültürel gerileme içerisine girmişlerdir. Bu defa medeniyetçe geri, fakat kültürel seviyelerini koruyan Romalıları yenmişlerdir (Gökalp, 2018a, s. 468).

Gökalp'e göre medeni müesseseler toplumsal dayanışmayı meydana getirmediği gibi var olan dayanışmayı da ortadan kaldırırlar. Ona göre sihirden doğan medeni müesseseler bireyci ve faydacı bir mahiyette olduklarından bireyleri bencilliğe, menfaatperestliğe sevk eder. Kültürel müesseseler ise mefkûreyi ve menfaatsiz olduklarından kolektif dayanışmanın asıl kaynağıdır. Kültür milli olduğu için toplumsal dayanışmanın temelini oluşturur (Çelik, 2010, s. 66). Kuvvetli bir kültür toplumu birleştirir, siyasi ve askeri güç meydan getirir (Gökalp, 2018a, s. 469).

Gökalp tezlerini desteklemek için sıklıkla tarihe başvurur. Ona göre medeniyetin hastalıklı bir şekilde gelişim göstermesi toplumun hızlı bir karışım yaşamasında kaynaklanır. Bir kavim kültürünün verdiği birlik ve kuvvet sayesinde fetihlere başlayınca tabiiyeti altına aldığı kavimlerle karışır. İmparatorluklar bu tür karmaşık halklardan meydana gelirler. Romalılar şehir devleti döneminde kuvvetli bir kültüre sahipken, fetihler sayesinde farklı kavimleri tabiiyetleri altına aldılar. Bu şekilde siyasi idareleri altında birçok kavmi bir araya getirdiler. Fetih ettikleri kavimlerin ilahlarını manevi birer hazine olarak kabul edip tanrılar panteonuna alıyorlardı. Bu şekilde kavimler arasında var olan dinsel farklılıkları da gidermeye çalışıyorlardı. Artık ortak müesseseler meydan getirmelerine engel kalmamış oluyordu. Dinleri ve kültürel müesseseleri ortak bir hale getirmek mümkün olmadı. Lisanları ve toplumsal vicdanları farklı olan bu toplumların ortak müesseseler etrafında birleşmeleri doğal olarak zor olacaktır. (Gökalp, 2018a, s. 470). Dini ve ahlaki bağlardan mahrum olan dönemin mefkûresi beşeriyet mefhumundan, toplumsal bağları ise resmi kanunlardan ibaretti. İmparatorluğun karışık halklardan meydana gelmesi Roma İmparatorluğunun harsça zayıflamasına ve parçalanıp yok olmasına neden olmuştur.

Gökalp'e göre bu halin benzer şekli Abbasi Devletinde de görülmüştür. Araplar başlangıçta İslam dininden ilhamla güçlü bir kültüre sahip olduklarından kısa zamanda Bizans ve Sasani imparatorluklarına galip gelmişlerdir. Abbasi Devleti medeniyetçe yükselmeye başlayınca, Arapların harsları zayıflamış, harslarının zayıflaması sonucu iç kargaşa yaşayarak devletleri parçalanmıştır. Bu defa hasça kuvvetli olan Türkler onların yerini almışlardır (Gökalp, 2018a, s. 471).

Gökalp'e göre tarih boyunca emperyalist devletlerin farklı kavimleri bir araya toplaması, medeniyetin aşırı gelişmesi ve harsın zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte yaşadığımız çağda medeniyet ile kültür arasındaki bu ters orantı görülmez. Bunun nedeni ise hars ve medeniyetin farklı olduğunun ayırdına varılmasıdır. Çağdaş

medeniyet pozitif bilimlerin gelişmesi olarak şekillenince, bilimsel yöntemler üzerine kurulu uluslararası medeniyet ortaya çıktı. Bir milletin bireyleri arasında toplumsal dayanışmayı sağlayan kültürel müesseselerin tamamıyla milli olduğu anlaşıldığından, her millet kendi kültürüne kıymet vererek, uluslararası medeniyeti, harsları ile uyumlu bir hale getirmeye başladılar (Gökalp, 2018a, s. 472).

Toplumsal iş bölümünün gelişmesi ile cemiyetler demokratikleşmeye başladı. Bunun neticesinde imparatorluklar parçalanıp dağılmaya ve yerlerine milli devletler teşekkül etmeye başladı. Çağdaş devletler, halka dayandıkları için halk kültürü de kıymet kazandı. Hars milli aydınlar tarafından halkın yaşamından keşfedilerek gün yüzüne çıkarıldı (Gökalp, 2018a, s. 472).

İmparatorlukların idaresinde yaşayan halkların seçkinleri milli dillerini ve milli harslarını kaybetmiş olmakla birlikte; eğer halk dilini ve harsını kaybetmemişse yeniden dirilmeleri mümkündür. Fakat halk ta milli dilini ve harsını tamamen terk etmişse, bu halkın yeniden kültürel dirilmeyi gerçekleştirmesi imkânsızdır (Gökalp, 2018a, s. 473).

Örnek olarak Osmanlı Türklerini gösteren Gökalp'e göre Osmanlı seçkinleri yapay bir dil kullanıp yabancı zevkler edinerek halktan tamamen kopmuşlardı. Fakat halk zümresi harsını ve milli dilini kaybetmediği için Türkler küçük bir himmetle milli harslarını halkın bağrından bularak milli birlikteliği ve toplumsal dayanışmayı ortaya koyabildiler (Gökalp, 2018a, s. 473).

Gökalp'e göre cemiyet bireyleri arasında ortak değer yargıları ve ortak kültürel öğeler bulunan bir yapıdır. Avrupalı bazı felsefecilere göre kültür anne ve babadan genetik olarak geçer. Bu vesile ile toplum ırktan meydana gelir. Gökalp milliyetçiliği ırka dayandırmaz. Gökalp milliyetçiliği ırkçı değil kültürelidir. Ona göre insan dünyaya geldiğinde asosyaldır. Herhangi dili beraberinde getirmez. Hangi toplum içerisinde büyürse o toplumun dilini ve kültürünü alır. Birey içerisinde yetiştiği toplumun ortak değer yargıları tarafından şekillenir. Avrupalı ırkçıların iddia ettikleri gibi ırkın kültür ve medeniyetle hiçbir alakası yoktur. Çinliler, Türkler, Araplar, Mısırlılar tarih boyunca parlak medeniyetler ortaya koymuşlardır. Buda gösteriyor ki Avrupalı ırklar medeniyeti inşa edici, diğer ırkalar medeniyeti yok edici, gibi ırkçı teoriler doğru değildir (Gökalp, 2018a, s. 475).

Gökalp medeniyet ve ırk teorilerine şiddetle karşıdır. Irkçı teorileri ortaya koyanlara göre en aşağı ırk zencilerdir. Gökalp tarihte ortaya konan eski Mısır medeniyetini ve çağdaş Habeşistan'ı zencilerin eseri olarak takdim eder. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan zencilerin her türlü ırkçı baskıya rağmen özgür kaldıklarında medeniyetçe beyazlardan hiçte aşağıda kalmadıkları ortadadır (Gökalp, 2018a, s. 478).

Gökalp'e göre her cemiyetin kendine has karakteri ve şahsiyeti vardır. Fakat bu ırksal kalıttan gelmiyor. Halk arasında güçlü bir şekilde yaşadığı halde seçkinlerin farkına varmadığı yaygın müesseselerden, ananelerden, mefkûrelerden meydana gelen kültürdür. Kültürel yaşam, ortak duygu ve ortak terbiyenin sonucudur (Gökalp, 2018a, s. 485).

“Bir milletin seçkinleri zihni terbiyelerini başka milletlerden alabilirler. Fakat milletin hissi terbiyesi, fertlerinin bu milli harsla meşbu(dolu) olması demektir.” (Gökalp, 2018a:486). Bir Milliyette karakterli, iradeli, azimkâr bireylerin yetişmesi milli terbiye almaları ile mümkündür. Bireylerin mutlu olması ancak aldıkları milli terbiye sayesinde mümkün olur. Harsî müesseseler bir milletin bilinçsiz olaylarıdır, bireylerde olduğu gibi milletlerde de ruhun temeli bilinçaltıdır. Bilinç insanı mutsuz eder. Toplumsal psikolojide bilinçaltı harsı, bilinç ise medeniyeti oluşturur. Kavimler ırktaşlardan değil, harslardan oluşur (Gökalp, 2018a, s. 486).

Hükümet, özellikle parlamento usulünde, meclis çoğunluğuna dayanmak zorundadır. Siyaset resmi kanunlar sayesinde güçlü olur. Kültürün böyle bir resmiyete ihtiyacı yoktur. Kültürün güzellikleri ve düşünceleri yaymak için resmi güce ihtiyacı yoktur. Kültürün siyasi güce ihtiyacı olamaması, elindeki manevi kuvvetlerden dolayıdır. Kültürün elinde büyüleme, ikna, bireylere zihinsel haz ve duysal yoğunluğu tatma kuvvetleri vardır (Gökalp, 2018a, s. 449).

Kültür ile siyaset birbirinden bağımsız olan iki ayrı kuvvettir. Kültür ile siyaseti birbirinden ayıran milletlerde her ikisi de yükselir. Fakat Kültür ve siyaseti birbirine karıştıran milletlerde kültürel çöküş görülmeye başlar. İslamiyet'in ilk devirlerinde siyaset ile kültür birbirlerinden ayrı oldukları için İslami devletlerde hem kültürel gelişmişlik hem de siyasi güç yüksektir. Sonraki devirlerde kültüre hükmetmeye başlayan siyaset, kültürel ve siyasal çöküşe neden oldu (Gökalp, 2018a, s. 451).

Türkçülerin yapması gereken harsla siyasetin birbirine müdahalesini ortadan kaldırıp, her ikisinin alanlarını belirlemektir (Gökalp, 2018a, s. 452). Türkçülük, eğer kültür ve siyasetin alanları birbirinden ayrılırsa, hem İslami hem de çağdaş bir hareket olur. Bizde şimdiye kadar kültürel faaliyetleri ortaya koyanlar memurlardır. Memurlar mesailerinden arta kalan zamanlarda kültürel faaliyetlerle meşgul olabilmekteler, bu da kültürün zayıf kalmasına neden olmaktadır. Yapılması gereken özellikle öğretmenlere geçimlerini sağlayabilecek maaş bağlamaktır. Geçim derdine düşmeden kültürel faaliyetlerde bulunmalılar. Bizde henüz kendisini felsefeye, kültürel faaliyetlere ve sanata adayacak bir burjuva sınıfı gelişmediğinden devlet memurluğu ile geçinen, aynı zamanda kültürel faaliyetleri geliştirecek olan öğretmenler, kütüphane memurları ve müze memurlarının kültürel faaliyetleri rahat bir şekilde yürütmelerinin imkânlarını sağlamak devlete düşer (Gökalp, 2018a, s. 453).

Hükümet, kültürel faaliyetlerde bulunacak memuriyetlere ilimi yeterliliğe haiz kişileri getirmek ve onların geçim kaygısını ortadan kaldırmakla mükelleftir. Ayrıca diğer dillerden çeviri yapmak ve bunların basım yayımlarını da sağlamak zorundadır. Bununla birlikte harsta, ortaya koyacağı bilgi birikimi ile siyasete rehberlik etmekle mükelleftir. Hars siyasete ilkeler hazırlamak, siyasette harsın oluşum imkânlarını sağlamakla mükelleftir (Gökalp, 2018a, s. 454).

Gökalp'e göre gizli köşelerde kalmış milli harsı arayıp bulacak ve aydınların nazarına sunacak teşkilatlara ihtiyaç vardır. Bunlar: “*Milli Müze, Etnografya Müzesi, Milli Hazine-i Evrak, Milli Tarih Kütüphanesi, İhsaiyyat Müdüriyet-i Umümiyesi*”dir (Gökalp, 1980, s. 43). Bu teşkilatların görevi milli hars araştırmaları yapmak ve harsın gizli kalmış ürünlerini ortaya çıkarmaktır. Bunların dışında birtakım teşkilatlara da ihtiyaç olduğunu ifade eder (Gökalp, 1980, s. 48). Bunlar: “*Türk Darülfünunu, Türk Darülbedayii, Türk Darülelhanı, Türkiyat Encümenidir.*” Bunların görevini ise milli hars aranıp bulunduktan sonra Avrupa Medeniyetini bu milli harsın muhtelif şubelerine aşılacak olacaktır (Gökalp, 1980, s. 49).

SONUÇ

Gökalp, kültür ve medeniyet ayrımı ile batılılaşma yolunda meydana gelebilecek toplumsal çatışmaları gidermeye çalışmıştır. Topyekûn batılılaşmadan, milli özü koruyarak, çağdaş yeniliklerden yararlanıp, milliyet esasına dayanan modern bir toplum yaratmak

istemiştir. Milli kültürü esas kabul ederek, batıdan alınacak yeniliklerin kültüre uyumlu bir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kültürü toplumun eğitilmiş kesiminin değil, halkın yaşayışından aranması gerektiği ve ortaya konan kültürel değerlerin çağdaş yöntemlerle işlenip geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Yaşadığı çağda batı medeniyetine geçişi Türk toplumu için kaçınılmaz kabul etmiştir. Bu süreci hasarsız atlatmanın yollarını aramıştır.

Gökalp, milli kültürlerini korumayan halkların, askeri ve siyasi olarak zayıflayıp ortadan kalktıklarını tarihi örneklerle anlatmaktadır. Çağdaş güçlü bir devletin meşruiyetini, halk egemenliğinde bulduğunu, dolayısıyla halkın değerlerine kıymet vermesi gerektiğini belirtmiştir. Her milletin kendine has bir karakteri vardır ve bu karakter milli kültürdür. Devleti korumanın yolu, devletin dayanağı olacak modern bir toplum yaratmaktan geçtiğini düşünüyor. Fakat modern bir toplum inşa ederken, milli benliğimiz olan kültürümüzü de korumak zorundayız. Bilim, teknoloji ve sanayide ilerlemiş olan Batı Medeniyetine geçmemiz tarihsel bir zorunluluktur. Fakat teknoloji, bilim ve sanayiye Batıdan alacak olmamız kültürlerini de taklit edeceğimiz anlamına gelmiyor. Milli kültürümüzü işleyecek olan aydınlar Batının kültürel ürünlerinden zevk alabilirler. Batının kültürel zevki ve estetik anlayışı doğrultusunda milli kültürün işlenmesinde de bir mahsur görmez.

KAYNAKÇA

- Baltacıoğlu, İ. H. (1966), *Ziya Gökalp*, Yeni Matbaa, İstanbul.
- Berkes, N. (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Çev. A. Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, D. D. (2010), "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiđi Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi", *Türk Kimliđinin Yeniden İnşaaı Bağlamında Ziya Gökalp* (Düz, P. D.-D. Çelik), Kesit Yayınları, İstanbul, ss. 59-86.
- Gökalp, Z. (1976), *Makaleler 1* (Düz, Ş. Beysanlıoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gökalp, Z. (1980), *Makaleler 9* (Düz, Ş. Beysanlıoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1981), *Makaleler 8* (Düz, F. R. Tuncor), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gökalp, Z. (2016), *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* (Düz, D. M. Özseri), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2017), *Türkçülüđün Esasları* (Düz, D. S. Çonođlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2018), *Yeni Mecmua Yazıları* (Düz, D. S. Çonođlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Heyd, U. (2010), *Türk Milliyetçiliđinin Kökenleri*. İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015), *Türk Sosyoloji Tarihi-II – II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Lewis, B. (2009), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. B. Turna, Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Osmanağaoğlu, Y. D. (2008), *Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı*, 12 Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Özyurt, C. (2015), Milletleşme Sürecinde Ziya Gökalp'in Medeniyet Arayışı, (Düzenleyen C. Ö.-A. Tak), *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, s. 235-260.
- Parla, T. (2005), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Deniz Yayınları, İstanbul.
- Tak, A. (2015), "Gökalp'te Kültür Medeniyet Tartışması: Kültürün Kayboluşunun ve Tarihsizleştirilmesinin İronisi", (Düz. C. Ö.-A. Tak), *Ziya Gökalp Kitabı*, Hece Yayınları, Ankara, s. 261-308.
- Zürcher, E. J. (2006), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev.Y. S. Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul.